

ПРО ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ ВІДОКРЕМЛЕННЯ ШКОЛИ ВІД ЦЕРКВИ, РОЗДІЛЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ТА СВІТСЬКОЇ ОСВІТИ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ СВІТСЬКОГО ХАРАКТЕРУ ДЕРЖАВНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Упродовж кількох років в деяких регіонах України робляться спроби клерикалізувати заклади освіти, перенести в загальноосвітню школу, а й подекуди - й у вищі навчальні заклади атмосферу міжконфесійного суперництва, міжцерковного протистояння, нав'язування не тільки релігійного світорозуміння тієї чи нашої конфесії – Православної церкви (чи то Московської, чи Київської патріархії) або Римсько-католицької чи Греко-католицької церкви, а й певних суспільно-політичних та ідейно-духовних орієнтацій і норм поведінки, що, передусім, негативно позначається на морально-психологічній атмосфері самих дітей, з одного боку, та взаємовідносинах між педагогами й учнями, батьками учнів і педагогами шкіл – з другого.

Така ситуація негативно оцінюється значною частиною, релігійних організацій в Україні, передусім протестантської орієнтації – баптистами, адвентистами, п'ятдесятниками, свідками Єгови, лютеранами, реформатами, а також мусульманами та іудеями, навіть деякими владиками православних чи греко-католицьких єпархій. Разом з тим нерелігійно зорієнтовані громадяни України (а таких понад 35 %), дотримуючись принципу свободи совісті, не бажають, щоб їхні діти в такий спосіб залучалися у школі до культових практик тієї чи іншої релігії, були втягнені в міжконфесійне протистояння або над ними здійснювалася якась місіонерсько-проповідницька, прозелітистська практики нав'язування релігійного світогляду.

З огляду на поліконфесійність України впровадження таким шляхом релігії в школі все більше привертає до себе увагу громадськості. Зрештою, у цій проблемі не можуть дійти згоди самі церкви і релігійні організації, які були ініціаторами введення предмету “Християнська етика” у світську школу. До цього часу не знайдено консенсус у відпрацюванні спільної, погодженої із всіма християнськими конфесіями програми цього курсу і нейтрального позаконфесійного підручника або навчального посібника, який би влаштовував і православних різних церков, і католиків, і протестантів усіх напрямків, не говорячи вже про нехристиянські конфесії. У цьому випадку не враховуються, крім конфесійних відмінностей, і релігійно-етнічні традиції національних меншин.

Все це свідчить про те, що внесення релігійного компоненту у світську (державну) школу не лише з точки зору Конституції України і Закону України “Про освіту” є недопустимим, а й на практиці шкідливим, бо загрожує громадянському миру, релігійній терпимості й злагоді, може стати (а в деяких регіонах і стало) чинником розпалювання міжконфесійної і міжнаціональної ворожнечі, релігійного екстремізму.

Законодавство об'єднаної Європи, до якої прямує Україна, ґрунтується на **принципах секулярного гуманізму**, що дає можливість ставитися до релігії як до **приватної справи**, оскільки виводить її за межі державного, офіційного, обов'язкового чи рекомендованого для суспільства статусу. Відокремлення школи від держави набуло конституційної норми і суспільного визнання навіть у таких історично-класичних католицьких країнах, як Франція, Італія, Іспанія. Релігійна освіта дітей в цих та інших країнах Європи здійснюється здебільшого поза державними освітніми закладами або ж виключно на добровільній основі, за спільним бажанням батьків і дітей, в межах необов'язкової шкільної програми.

Експеримент з викладання “Християнської етики” або ж введення будь-яким іншим способом релігійного компоненту в освітніх закладах України дає можливість

зробити наступні висновки:

- по-перше, більшість українських релігійних організацій висловлювалася за те, щоб в загальноосвітніх закладах запроваджувалися заняття на позаконфесійній основі і були наповнені тематично матеріалами українознавчого і національного характеру в курсі “Основи християнської культури та традиції”, однак проти цього курсу виступили протестантські конфесії (а це десь 25% активної релігійної мережі), які натомість запропонували ввести “Уроки біблійної моралі”. Православні й греко-католики, у свою чергу, вбачають в останньому спробу протестантської катехізації учнів;
- по-друге, введення з 1997 р. до програми загальноосвітніх шкіл Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської областей рішеннями органів місцевого самоврядування як обов’язкового предмету “Християнської етики” проходить надто болісно і з певними колізіями, оскільки викликає якщо не відвертий опір, то в цілому негативну реакцію батьків і дітей православного і протестантських віросповідань, яких запровадження викладання “Християнської етики” в цьому регіоні під орудою греко-католиків не влаштовує;
- по-третє, обов’язковість викладання “Християнської етики” в загальноосвітніх школах як практику, не сумісну з конституційним принципом відокремлення школи від церкви і світським характером освіти, задекларованим в Законі України “Про освіту”, помітили у Рівненській області, на що було звернуто увагу і викликало жваву дискусію між Рівненською облпрокуратурою і Рівненською облрадою про доцільність і можливу форму (обов’язкову, рекомендаційну) введення предмету “Християнська етика” в школах області;
- по-четверте, відсутність єдиного державного стандарту викладання будь-якої релігійної дисципліни, а також погодженого всіма християнськими конфесіями погляду про створення спільного підручника “Християнська етика” призводить до певної напруги у міжконфесійних відносинах, оскільки ініціативу у самоправному або санкціонованому чи погоджуваному з місцевими органами влади впровадженню релігійного предмету беруть до своїх рук представники панівної або переважаючої в регіоні чи області конфесії – УГКЦ або УПЦ Московської юрисдикції, що надає викладанню ще й відповідну національну зорієнтованість;
- по-п’яте, підготовка викладачів для викладання “Християнської етики” у західноукраїнському регіоні є в основному монополією УГКЦ. У Львові Катехитично-педагогічний інститут Львівської богословської академії УГКЦ спільно із Львівським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти готує викладачів “Християнської етики” для всієї України. В Івано-Франківську такою підготовкою займається Духовна академія УГКЦ, а в Самбірсько-Дрогобицькій єпархії таку підготовку здійснює Катехитичний інститут пресвятої Трійці. Відбір слухачів відбувається за церковними вимогами та остаточною згодою духовних отців УГКЦ.

Названі проблеми і помічені тенденції привернули пильну увагу протестантських церков в Україні, які в оприлюднених у 2003-2004 рр. “Основах соціальних вчень” – вперше опрацьованих церковних документах з питань суспільно-політичних орієнтацій віруючих в незалежній Україні – чітко ставлять питання про розділення релігійної і світської освіти та збереження світського характеру державних закладів освіти. Конституційний принцип відокремлення школи від церкви, наголошується в цьому документі, “гарантує міжконфесійну злагоду у такій багатоконфесійній і багатонаціональній країні як Україна”. Виражаючи свою лояльність цьому принципу, протестантські церкви “не вважають правильним впровадження християнської або будь-якої іншої світоглядної моделі в якості основоутворюючої для духовного життя суспільства”.

Вони зацікавлені в тому, щоб “державна освіта в Україні завжди була світською, цілком незалежною від явного, так і прихованого впливу будь-якої однієї або декількох релігійних традицій”.

Протестантські церкви вважають недопустимим і вкрай небезпечним теологізацію передусім середньої освіти, насадження у світській школі якоїсь “єдиної віри”, “єдиного світогляду”. Вони кваліфікують таку “однаковість” в умовах плюралістичного, поліконфесійного суспільства особливо небезпечною, що може викликати зростання клерикального реваншу, релігійного екстремізму після сумнозвісної атеїзації школи в радянський період і спричинити розкол між християнськими конфесіями, з одного боку, і протистояння між християнськими і нехристиянськими конфесіями, з іншого боку.

Вихід із даної ситуації протестантські церкви вбачають у тому, щоб релігійна освіта дітей була “сегментом навчальних програм у школах і гімназіях, створюваних релігійними організаціями”, в яких викладання дисциплін державного освітнього стандарту фінансувалося б з державного бюджету, а дисципліни релігійного змісту фінансувалися коштами засновників і батьків учнів цих навчальних закладів.

Вивчення історії і традицій національних і світових церков у державних навчальних закладах, як вважають українські баптисти, адвентисти, п’ятдесятники, свідки Єгови, “повинно здійснюватися виключно в рамках вузівської програми “Релігієзнавство” із залученням до викладання цієї дисципліни кваліфікованих науково-педагогічних кадрів, а не конфесійних викладачів”.

Соціологічні дослідження, проведені у західних, центральних, східних та південних областях України, засвідчують про неоднакове ставлення опитаних педагогів і батьків до запровадження в школі релігійної освіти чи бодай окремих її компонентів. Так, наприклад, у Київській і Кіровоградській областях 68 % опитаних з упередженням і застереженням ставляться до введення будь-якого релігійного предмету з залученням конфесійних викладачів до викладання у школі, 30 % - вважають це недопустимим і навіть шкідливим, оскільки суперечить світському характеру школи і конституційному принципу відокремлення школи від Церкви. у Тернопільській і Чернівецькій областях 44 % опитаних вважають доцільним введення у школу предмету “Християнська етика” і 37 % вважають, що школа повинна залишатися світською і “дітям корисно вивчати предмет “Релігієзнавство”, якщо його викладатимуть кваліфіковані педагоги”. Значна частина батьків учнів і педагогів (58 %), опитаних у західних областях України, вважають, що конфесійно зорієнтовані викладачі використовують викладання “Християнської етики” для катехізації учнів із залученням дітей до спільної молитви, що є явним порушенням законодавства про свободу совісті. Тут слід додати, що 35 % населення України не ідентифікує себе з будь-якою релігією і дотримується позарелігійної світоглядної орієнтації, **свободу совісті яких також слід поважати.**

Враховуючи вище викладене, вважаємо доцільним обґрунтувати таку точку зору:

1. Введення “Християнської етики” чи будь-якого іншого релігійного компоненту в навчально-виховний процес є не виправданим і не доцільним. Замість утвердження принципів християнської моралі школа перетворюється в арену міжконфесійного суперництва, а сам предмет виконує функцію катехізації учнів, що суперечить основним принципам освіти і навчального процесу: незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій; науковий, світський характер освіти; невтручання релігійних організацій у навчально-виховний процес; відокремлення заходів освіти від церкви (релігійних

організацій) (Закон України “Про освіту”, статті 6,7,8). Отже, розділення світської і релігійної освіти – основоположна засада збереження наукового, світського характеру освіти.

2. Церква (релігійні організації) мають право засновувати власні заклади освіти (і не тільки духовні, а й загальноосвітні), а громадяни України навчатися в них релігійного віровчення та здобувати релігійну освіту. Церкви (релігійні організації) мають право у відповідності до своїх внутрішніх вимог створювати для релігійної освіти дітей і дорослих навчальні заклади і групи, а також проводити навчання в інших формах, використовуючи для цього приміщення, що їм надаються у користування. Викладачі релігійних віровчень і релігійні проповідники зобов'язані виховувати своїх слухачів у дусі терпимості й поваги до громадян, які не сповідують релігії, та до віруючих інших віросповідань (Закон України “Про освіту”, стаття 9; Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації”, стаття 6). Це – конституційний спосіб задоволення потреб віруючих в світській державі, якою є Україна, гарантування свободи совісті невіруючих та розділення світської і релігійної освіти.
3. Дипломовані педагоги-релігієзнавці, які на науковій і позаконфесійній основі працюватимуть в школі вноситимуть позитивний компонент в навчально-виховний процес, враховуючи поліконфесійність і позаконфесійність різних категорій і груп населення України, готуються у Національному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова і Національному університеті ім. Т.Г.Шевченка на відділеннях релігієзнавства, а також у Національному університеті “Острозька академія”, інших вузах України. Релігієзнавча аспірантура відкрита у Відділенні релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України та названих національних університетах й інших вузах України. Підготовка кваліфікованих педагогів-релігієзнавців сприятиме деконфесіоналізації, гуманізації і секуляризації навчально-виховного процесу в освітніх закладах.
4. Досвід викладання навчального предмету “Релігієзнавство” у вузах України показує, що ця дисципліна як самостійна галузь академічної науки і вузівського навчального курсу має актуальне наукове, світоглядне і виховне значення. Ураховуючи місце і роль релігійного фактора у сучасному світі і, зокрема, в Україні, яка знаходиться на відповідальному етапі політичної і духовної трансформації, необхідно зберегти основоположні принципи “Релігієзнавства”: наукову об'єктивність, історизм, позаконфесійність, плюралізм, загальнолюдські принципи. Науково обґрунтований підхід до вивчення феномену релігії, її витоків, етапів розвитку, історичних типів, структурних особливостей, виявів функціональності, місця і ролі та характеру еволюції в сучасному секулярному суспільстві сприяє попередженню і мінімізації конфесійних та національних конфліктів, які останнім часом почастишали у світі, подоланню виявів релігійного екстремізму, вкрай небезпечного релігійного фундаменталізму і фанатизму.
5. Все це вимагає подальшого вдосконалення викладання “Релігієзнавства” як одного із базових соціогуманітарних предметів у вузах України, відпрацювання і відповідної рекомендації Міністерством освіти і науки України єдиної програми цієї дисципліни, щоб подолати і збережену в деяких вузівських процесах марксистсько-атеїстичну односторонність, і спроби привнесення у викладання “Релігієзнавства” конфесійної зорієнтованості і навіть відвертої апологетики релігії. Крім того, Міністерству освіти і науки України варто звернути увагу на спроби самовільної відміни або скорочення до мінімуму викладання “Релігієзнавства” у деяких державних вузах і навіть заміни цього предмету “теологією”, що, на наш погляд, є неприпустимим і шкідливим. Водночас

необхідно проводити періодичну перепідготовку, атестацію і переатестацію викладачів “Релігієзнавства”, щоб стимулювати їх науковий фаховий ріст, адаптувати до сучасних вимог у викладанні цієї дисципліни. Важливе значення має кваліфіковано написаний і доступний для розуміння студентів підручник чи навчальний посібник з “Релігієзнавства”. Останнім часом спостерігається валовий вихід такої літератури. У цій справі потрібен належний контроль Міністерства освіти і науки України.

6. Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України – єдина в Україні наукова інституція з фаху – підтримує рішення Міносвіти про введення в школах обов’язкової дисципліни “Етика”. Вважаємо доцільним рекомендувати зорієнтувати зміст навчального матеріалу з “Валеологія”, яка викладається в раді шкіл, на питання збереження людиною здоров’я, тобто на питаннях елементарної медицини. Оскільки в школах вивчається історія і світу й України, то недоцільно вводити ще якийсь додатковий предмет з історії християнської культури (а тим більш православної). Ці питання просто слід актуалізувати в історичних предметах.
7. Не втручаючись в зміст богословської освіти в духовних навчальних закладах, все ж варто рекомендувати їм (особливо зараз, коли вирішується питання прирівнювання світських і духовних навчальних закладів) збільшити при навчанні кількість загальноосвітніх дисциплін. Бо ж нині загальноосвітній і культурний рівень більшості служителів культури бажає далеко вищого.
8. Введення в навчальні плани загальноосвітніх шкіл якоїсь богословської дисципліни (що варто було б мати на оці Церкві) прирівнює християнство до таких сфер знання як біологія, географія, історія та ін., а відтак зніме з нього ореол святості, сакральності, таємничості, збуденить його, а зрештою Церква матиме не той наслідок, на який розраховує.

ЖАК ШИРАК

СВІТСЬКІСТЬ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП РЕСПУБЛІКИ*

Наприкінці 2003 р., напередодні Різдва президент Франції пан Жак Ширак виголосив в елісейському палаці перед прем’єр-міністром, головами асамблей, міністрами, членами парламенту програмну промову про «світськість як основоположний принцип республіки». Виступ президента викликав значний інтерес не тільки у Франції, але й у всьому світі, оскільки торкається вельми актуальної для багатьох країн проблеми – відносин між церквою і державою.

Погляд президента Франції дуже важливий і для України, де пострадянське суспільство постало перед несподіваним феноменом релігійного плюралізму в країні, а церковно-державні відносини все ще потребують законодавчого визначення. Саме зараз у нас широко обговорюється можлива концепція відносин між Церквою і Державою, а також проект нового Закону про свободу совісті. Висловлюються різні думки, але в численних українських дискусіях з цієї проблеми майже не чути голосів прихильників принципу світськості держави, як його сформулював пан Ширак. Тому ми абсолютно певні того, що програмою дій французького президента зацікавляться багато наших читачів. Нижче пропонуємо дещо скорочений текст виступу пана Ширака.

«Ось уже понад двісті років наша Республіка будується і оновлюється, спираючись на свободу, гарантовану верховенством закону щодо приватних

*